

ВІДГУК
офіційного опонента кандидата філологічних наук, доцента,
доцента кафедри іноземних мов ННІ іноземних мов,
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
Орендарчук Оксани Леонідівни
про кандидатську дисертацію Ханикіної Наталії Валентинівни
“МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА ДІЄСЛІВ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНОГО І ПСИХІЧНОГО СТАНІВ СУБ’ЄКТА
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА УГОРСЬКІЙ МОВАХ”,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук зі спеціальності
10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство
(Київ, 2017 р., 218 с.)

Дослідження мотиваційної основи дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб’єкта в українській та угорській мовах Ханикіної Н.В. є своєчасним, адже спрямоване на вивчення процесів семантичної транспозиції в мовах, що належать до різних сімей (таких як індоєвропейська та уральська) і морфолого-типологічних класів (флексивного й аглютинативного), а також необхідністю комплексного аналізу тих дієслівних номінацій, що позначають фізичний і психоемоційний стани людини і становлять складність у соціально-орієнтованому спілкуванні носіїв неспоріднених мов, зокрема української та угорської, адже мають національно-специфічну мотивацію в дієслівних способах і засобах вираження цих станів. Поєднання порівняльно-історичного і зіставно-типологічного підходів до розкриття мотиваційної основи дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб’єкта в українській та угорській мовах сприятиме виявленню спільних і відмінних тенденцій у концептуалізації досліджуваних фрагментів мовних картин світу представниками українського й угорського соціумів. Оскільки таке поєднання є новим, відповідає сучасним напрямкам досліджень, має значення для осмислення інших проблем мовознавства, то дисертаційна робота Н.В. Ханикіної є, без сумніву, *актуальною*.

Очевидною є і **наукова новизна** дисертації, у якій вперше *визначено* тенденцію до продуктивності префіксальної і суфіксальної словотвірної мотивації дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській мові та суфіксальної – в угорській; *виявлено* дві *семантико-мотиваційні моделі* дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта; *скласифіковано* дієслова на позначення фізичного стану суб'єкта; *реконструйовано* денотативну структуру дієслівної семантики фізичного/фізіологічного станів суб'єкта в кожній із мов; *відновлено* когнітивні імпліцитні зв'язки дієслівних асертем з фразеологічними позначеннями фізичного/фізіологічного станів суб'єкта, а також із тими значеннями, що межують з іншими дієслівними асертемами на позначення психоемоційних та інших станів суб'єкта; *установлено* нерівномірність заповнення ядерних і периферійних зон дієслівної семантики фізично-тілесного та фізіологічно-тілесного станів суб'єкта в українській та угорській мовах.

Також *виявлено* типи мотивації дієслів, що позначають психоемоційні стани суб'єкта, *ідентифіковано* перевагу змішаного типу метафоричної мотивації у двох мовах, *установлено*, що дієслівні ситуативи крайньої периферії набувають вторинних ознак суміжних емоцій, *удосконалено* методологію аналізу дієслівної семантики шляхом поєднання ситуативно-подієво-пропозиційного методу і когнітивно-ономасіологічного методу.

Об'єкт та **предмет** дисертації, які обрано з урахуванням стану досліджуваної проблеми, сформульовано чітко. **Джерельна база** дисертації представлена достатньою кількістю українських та угорських словників. Результати дослідження ґрунтуються на ретельно підбраному **фактичному матеріалі дисертації**, який складається з 490 словникових статей із реєстровими дієсловами на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах (82 реєстрові дієслова зі значенням фізичного стану і 175 – психоемоційного стану в українській мові; 96 і 137 – в угорській).

Використані в роботі *методи дослідження*, а саме: структурний метод з його методиками компонентного та дистрибутивного аналізу; порівняльно-історичний метод, зокрема елементи прийому внутрішньої реконструкції; метод когнітивної реконструкції; зіставно-типологічний метод; ситуативно-подієво-пропозиційний метод; когнітивно-ономасіологічний метод дають змогу всебічно проаналізувати матеріал і отримати достовірні результати.

Структура дисертаційного дослідження відповідає всім чинним вимогам, є логічною і науково виправданою. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, висновків, списку використаної літератури (346 позицій, з яких 49 – іноземними мовами), списку використаних лексикографічних джерел (52 позиції). Повний обсяг дисертації – 218 сторінок, основний зміст викладено на 185 сторінках.

Отже, прокоментую стисло зміст кожного з розділів як висновок опонента, який засвідчить коректність їх основних положень і результатів, а також дасть змогу висловити власну критичну позицію щодо тих, які видаватимуться дискусійними.

У першому розділі **“Теоретичні засади вивчення механізмів мотивації дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб’єкта”** дисертанткою проаналізовано погляди дослідників на визначення мотивації та її типів, розкрито сутності поняття “внутрішня форма слова” в його співвідношенні з поняттями “основа мотивації” та “мотиваційна ознака”, охарактеризовано семантики дієслів, які описують фізично-тілесний і психоемоційний стани суб’єкта.

Аналізуючи погляди різних вчених, Наталія Валентинівна зазначає, що теоретичні засади вивчення механізмів мотивації дієслівних позначень фізичного і психічного станів суб’єкта спираються на два підходи в теорії номінації: ономасіологічний (з його аспектами: власне *ономасіологічним* – Т. Кияк, О. Кубрякова, О. Снітко та ін., *функціонально-ономасіологічним* – Ф. Бацевич, В. Гак, Т. Космеда та *когнітивно-ономасіологічним* –

О. Березович, Т. Вендіна, О. Селіванова та ін.) і семасіологічний (заснований на дослідженнях зі *словотвірної* і *семантико-словотвірної деривації* – О. Блінова, З. Валюх, М. Голєв, О. Земська, Н. Клименко, І. Улуханов та ін.), кожен з яких продовжує розроблятися залежно від цілей номінативного аналізу. Останнім часом дослідники прагнуть до інтеграції здобутків обох підходів, а також розширення їх за рахунок залучення процедур етимологічного аналізу, прийомів реконструкції мовних фактів та їхнього зіставлення в різних мовах (Л. Дронова, А. Корольова, О. Тищенко, М. Шутова та ін.), які дали змогу встановити співвідношення між такими ключовими поняттями дисертаційної роботи, як власне номінація і мотивація.

Номінація в роботі розуміється широко як процес творення мовних одиниць, що характеризуються номінативною функцією, тобто функціонують для називання й вичленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них, а також вузько – як результат процесу іменування, тобто вже утворена мовна одиниця. Акту номінації передуює мотивація, яка є умовою вище прокоментованого процесу номінації предметів і явищ навколишньої дійсності і яка характеризується складними механізмами, що на мовному рівні виявляються у структурно-семантичних зв'язках між похідними та твірними одиницями, а на когнітивному – є способом мовної репрезентації концептуальних реляцій синергетичної системи етносвідомості.

Дисертанткою виділено, що досліджувані в роботі дієслова на позначення фізичного і психічного стану суб'єктів проаналізовано на основі мотиваційної ознаки в їх значенні. Оскільки в роботі досліджується фізичний/тілесний стан суб'єкта і психічний/емоційний стан суб'єкта і обрано лексико-граматичний клас слів, що позначають ці стани, – дієслова, то складниками цієї мотиваційної ознаки, орієнтуючись на матеріал дослідження, є два аломотиви: 'зовнішній прояв стану суб'єкта' і 'внутрішній прояв стану суб'єкта – переживання стану'.

У другому розділі **“Методологічна база для аналізу дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб’єкта в українській та угорській мовах”** охарактеризовано принципи відбору й аналізу дієслівних позначень суб’єкта як носія станів в українській та угорській мовах та розроблено комплексну методику когнітивно-ономасіологічного аналізу їх мотивації у поєднанні з поліситуаційним аналізом, яка послідовно й ефективно апробована в роботі у двох процедурних стадіях.

Як зазначає Ханикіна Н.В., найбільш ефективною методикою аналізу семантики дієслова як одиниці, що описує ситуацію, визнано ситуативно-подієво-пропозиціональний метод, розроблений Н. Лебедєвою, відповідно до якого денотативна семантика дієслова визначається як поліситуативна і поліподієва, а основним способом її аналізу є моделювання. Центральним носієм цієї структури є ситуатема – одиниця плану змісту, що включає кілька ситуацій, які співвідносяться з однією дієслівною формою і має польову структуру, ядро якої становить лексикалізована ситуація, а елементи, що потрапили в комунікативний фокус, є периферією. Польова модель аналізу дієслівних одиниць зумовлена нелімітованим, рухливим, плинним характером предикативного денотата, що виявляється в адаптивній пристосованості дієслівних одиниць у мовленнєвих умовах.

Наталія Валентинівна адаптувала в дисертації поліситуаційний аналіз Н. Лебедєвої у поєднанні з когнітивно-ономасіологічним аналізом мотивації мовних одиниць О.Селіванової для розкриття мотиваційної основи дієслів зі значенням фізичного і психічного станів, які послідовно виконані у двох процедурних стадіях.

Розроблена дисертанткою комплексна методика дала змогу розглядати ситуацію стану як когнітивний сценарій, який розгортається на денотативному та когнітивному рівнях.

У третьому розділі **“Мотиваційна основа дієслів на позначення фізичного стану суб’єкта в українській та угорській мовах”** реконструйовано денотативну структуру дієслівної семантики фізичного

стану суб'єкта, проаналізовано дієслівні асертивні ситуа теми та їх периферії (ближня, дальня та крайня) і когнітивну структуру, встановлено мотиваційні типи дієслівних позначень фізичного стану суб'єкта в українській та угорській мовах.

Для виявлення мотиваційної основи дієслів на позначення фізичного стану суб'єкта дисертанткою була розроблена їх класифікація з урахуванням сучасних доробків у галузі нейролінгвістики, яка дозволила поділити дієслова на позначення фізичного стану суб'єкта на 3 групи з 1) фізично-тілесними, 2) фізично-зовнішніми та 3) фізіологічно-тілесними проявами організму. Такий поділ ЛСГ дієслів дозволив простежити та зіставити ядерні й периферійні зони мотивації дієслівної семантики фізичного стану суб'єкта із застосуванням ситуативно-подієво-пропозиційного методу, який був розроблений Н.Б. Лебедевою.

Застосований у роботі ситуативно-подієво-пропозиційний аналіз дієслів із семантикою фізично-тілесного, фізичного зовнішнього, фізіологічно-тілесного станів суб'єкта разом із когнітивно-ономасіологічним їх аналізом підтвердив, що ситуа тема для такого виду мовного аналізу є основним поняттям, оскільки весь процес, який називає дієслово, усвідомлюється як співвідношення різних ситуацій, що складається з учасників та їх взаємодії, зміна ситуацій розцінюється як подія, а логічна структура має пропозиційне упорядкування.

Було встановлено нерівномірність заповнення ядерних та периферійних зон для дієслів, що позначають фізично-тілесний та фізіологічно-тілесний стани суб'єкта. Акцентовано увагу на дальній та крайній периферії, які наповнені значно ширше від ближньої за рахунок численної кількості сталих виразів та фразем в українській мові, меншою мірою в угорській, та у своїх позначеннях мають здатність до переходу від фізичного до психічного станів суб'єкта.

Результати проведеного дослідження відобразили закономірності та відмінності в мотивації дієслівних найменувань зі значенням фізичного стану

суб'єкта в українській та угорській мовах, дали змогу встановити типи мотивації, найпоширенішим з яких є пропозиційна мотивація (асертивна), модусна мотивація, асоціативно-термінальна мотивація.

У четвертому розділі **“Мотиваційна основа дієслів на позначення психоемоційного стану суб'єкта в українській та угорській мовах”** встановлено типи мотивації дієслів, що позначають психоемоційні стани суб'єкта за базовими емоціями, виділеними К.Е. Ізардом.

У даному практичному розділі для виявлення мотиваційної основи дієслів на позначення психоемоційного стану суб'єкта дисертанткою була залучена класифікація емоцій К.Е. Ізарда, який у психоемоційному стані людини виділяє 10 базових емоцій, властивих здоровій людині, і які мають свої позначення у кожній мові, зокрема і за допомогою дієслівних номінацій.

Досліджувані дієслова на позначення психоемоційного стану суб'єкта було проаналізовано на основі мотиваційної ознаки (основного мотиву) в їх значенні в українській та угорській мовах.

Застосований ситуативно-подієво-пропозиціональний метод дає підстави говорити про закономірності та відмінності в мотивації дієслівних найменувань зі значенням психічного стану суб'єкта в українській та угорській мовах. Тут найпоширенішою є асоціативно-термінальна мотивація, а також модусна мотивація як ціннісно-оцінний складник, яка корелює з асоціативною. Мотиваційною основою дієслів на позначення психічного стану суб'єкта в українській та угорській мовах є здебільшого змішаний тип метафоричної мотивації: модусний сенсорно-психологічний, гештальтний і архетипний різновид асоціативно-термінального типу.

Завершують дисертацію детальні висновки, які є переконливими і відображають результати дослідження. Самостійну наукову цінність становить укладений дисертанткою список літератури (стор. дис. 187–218).

З огляду на коректність теоретико-методологічних засад рецензованого дослідження варто сказати і про його практичне значення, яке полягає в можливості застосування результатів роботи у викладанні таких навчальних

дисциплін, як “Загальне мовознавство”, “Лексикологія угорської мови”, “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”, “Сучасна українська літературна мова”, “Теоретична граматики угорської мови”, “Практична граматики угорської мови”, “Лінгвокраїнознавство”.

Основні положення дисертаційного дослідження достатньо апробовані. Дисертантка виступила із доповідями на шістьох міжнародних наукових конференціях.

Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в *десятьох* публікаціях: *шести* статтях, надрукованих у фахових виданнях України, *двох* статтях – у періодичних виданнях інших держав, у тезах доповідей *трьох* наукових конференцій.

Позитивно оцінюючи кандидатську дисертацію Ханикіної Наталії Валентинівни, перш за все, за оригінальністю авторської концепції, яка зумовила виправдану структуру роботи, за її науковою новизною, глибиною теоретичних і методологічних положень та обґрунтованих висновків, все ж деякі моменти такої різноаспектної праці видаються суперечливими і викликають запитання, а саме:

1. У висновках варто було зазначити, у чому, на Вашу думку, полягає суттєва кількісна різниця у представлених дієслівних позначеннях фізичного і психічного станів дієслів у зоні дальньої периферії, що більшою мірою розширена фраземами?

2. У роботі фізичний стан дієслів представлений меншою кількістю прикладів, аніж дієслова, які позначають емоційний стан, хотілося б почути коментар з цього приводу і пояснення.

3. Доцільно було б розкрити повніше роль дієслів з постфіксом -ік в угорській мові у зіставленні з дієсловами української мови, що мають постфікс -ся як у кількісних, так і в якісних показниках та вказати на їх відношення до категорії стану.

4. У роботі бракує більш глибокого словотвірного аналізу дієслів фізичного і психічного станів, тобто розкриття мотивації у цьому плані. Хоча

робота, звісно, присвячена виявленню мотивації значення, тобто плану змісту, а не плану вираження. Можливо, це і вплинуло на другорядну роль щодо виявлення словотвірної мотивації у даній роботі.

Підсумовуючи критичну частину відгуку, зазначимо, що зауваження та запитання не знижують загальної позитивної оцінки та наукової цінності дисертації і спрямовані на перспективи подальших досліджень здобувачки.

Достовірність отриманих результатів підтверджується опрацьованими джерелами та логікою інтерпретації фактичного матеріалу. Автореферат ідентичний основним положенням дослідження, відбиває результати й висновки дисертації.

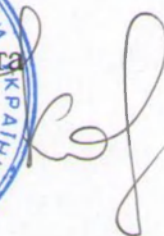
Виходячи з усього сказаного, вважаю, що кандидатська дисертація Ханикіної Наталії Валентинівни “Мотиваційна основа дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб’єкта в українській та угорській мовах” є самостійним, завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Офіційний опонент
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
ННІ іноземних мов
Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького

О.Л. Орендарчук

Підпис засвідчую
Проректор з наукової, інноваційної та
міжнародної діяльності,
професор

С.В. Корновенко